

Розкопки слов'янських пам'яток на території НДР

(Огляд публікацій)

В кінці X ст. арабський купець і письменник Ібрагім ібн Якубі відвідав землі західних слов'ян у межиріччі Одери і Ельби, зокрема, побував у ободритів, де на нього велике враження справило головне місто цього племені Веліград. Але після 1164 р. воно перестало існувати, бо землі ободритів, як і решти західнослов'янських племен — лужичів, лютичів та інших, в XI—XII ст. були захоплені німецькими феодалами. Лише в наш час місцезнаходження Веліграда знову відкрите археологами з НДР. Це місто відоме тут як Макленбург. Вважають, що його назва має те ж саме значення, що й латинська «Магнопольс» — велике місто, отже, є перекладом слов'янської назви Веліград.

Розкопки городища, що розпочалися в 1967 р., тривають і нині. Як встановлено, місто складалося з основної укріпленої частини — цитаделі і посаду при ній. Цитадель мала видовжено-округлу форму і з трьох боків була оточена водою, а з четвертого захищалася ровом шириною близько 30 м. Висота оборонних валів, на яких стояв частокіл 5 м, культурний шар в цитаделі сягав місцями також 5 м товщини. Це було можливе лише завдяки вигідним топографічним умовам та досконалим оборонним спорудам. З півночі до них прилягав посад площею кілька гектарів; тут же розкопано ранньослов'янський могильник.

Веліград — одне з найбільших ободритських міст. Не виключено, що тут була князівська резиденція¹.

Кілька років тривали розкопки городища-фортеці Торнова на землі лужичів. Воно розкрите повністю і настільки досконало, що можна спостерігати все так, як було в момент загибелі міста десь наприкінці IX—X ст.

Розкопано оборонну стіну, рів шириною 10 м, міст через нього, ворота-тунель, пророблені в стіні товщиною до 10 м. Стіна виготовлена з валків глини і каменю; її висота разом з надбудовою — близько 15 м. Надбудова у вигляді частоколу з козирком рясніє десятками бійниць. Всередині фортеці по колу розміщено 19 клітей підпрямокутної і трапецієподібної форми, які тісно прилягають до кріпосної стіни і одна до одної. Це житла, де можна було сховатися від непогоди під час облоги. В кожній кліті є борошномельне жорно або два, а біля кожного з них — засік для зерна. Навколо на долівці розкидані черепки битого посуду, уламки різних побутових речей з заліза, бронзи, кістки. В центрі фортеці — невеликий двір, на якому розміщена громадська будова досить великих розмірів. В ній є два льохи — більший і дещо менший. Тут зберігалися харчові запаси і озброєння. Поруч з будовою — великий колодязь. Сліди пожежі на кожному кроці красномовно розповідають про трагічні події останніх днів існування городища і його захисників².

Не менш цікаві результати дали розкопки й інших слов'янських пам'яток — Тетерева, Сукова, Виперова, Старого Любека, Вісенау.

¹ P. Donat. Mecklenburg gród ksiąząt obodryckich.— Z otchłani wieków, 4, 1971.

² J. Herrmann. Kultur und Kunst der slawen in Deutschland. Berlin, 1965.

Культурні залишки, зокрема дерево, збереглися винятково добре, особливо на більш низинних місцевостях сучасної провінції Мекленбург. В Тетереві, наприклад, під товстим наносом ґрунту виявлено дерев'яний міст через рів. Він зберігся повністю: перекардини лежать на стовпах, а зверху уцілів настил з обаполів. Коли ґрунт навколо містка і під ним був розчищений, то в рові з'явилася вода, як було і 8—10 віків тому. На городищі Берен-Любхен місцями повністю збереглися стіни дерев'яних споруд і частина їх перекартня. Взагалі за кількістю і станом виробів з дерева це городище, мабуть, не поступається Новгороду з його мостовими, водогонами і різноманітними дерев'яними будівлями.

Важливі результати дали розкопки і ранньослов'янських поселень на території НДР. Деякі з них, як, наприклад, Десау-Мозікау, розкриті майже цілком. Залишки їх склалися з десяти рублених будинків, розміщених по колу³. Поблизу поселення Мензлін в окрузі Мекленбург досліджено ранньослов'янський могильник. Він включав кілька десятків трупопалень. В могилах виявлено безліч знахідок: посуд, прикраси, окуття від дерев'яних речей, що згоріли під час кремації покійників. Багато цікавих матеріалів знайдено на поселенні Мензлін, зокрема, ваги, гирі, ключі, замки і зброя. Вивчення цих знахідок показало, що місцеве населення займалося в основному торгівлею. Воно не було однорідним: поряд із слов'янами тут жили вихідці зі Скандинавії⁴.

В писемних джерелах повідомляється, що на о-ві Рюген в Балтійському морі у слов'ян було священне місто Аркона з храмом Святовида. Всередині храму стояв ідол, який в руках тримав ріг, наповнений медом і вином. Тут же зберігалася священна корогва Святовида, яка повинна була приносити перемогу слов'янам. На о-ві Рюген поблизу Аркони тепер знайдено висічену на камені чоловічу постать. Людина одягнена в довгополий жупан, на голові — висока заломлена назад шапка. В руках — великий ріг. Трохи вилицювате обличчя прикрашають величезні закинуті аж за плечі вуса⁵. Можливо, що це оригінал літописного Святовида.

В 1969 р. археологи з НДР під час розкопок на Рибальському острові, розташованому серед озера Толензе, виявили унікальне зображення двоголового ранньослов'янського божества. Збереглася верхня частина статуї висотою 178 см. Вона виготовлена з дубового дерева і передає дві спарені чоловічі фугури, розміщені поруч і повернуті в один бік. На відносно великих головах добре модельовані риси обличчя — очі, довгий ніс, велика борода, що спадає на груди. Прямі аналогії двоголовому божеству серед слов'янських старожитностей поки що невідомі. Про їх існування у західних слов'ян свідчать окремі згадки писемних джерел. На цьому ж острові знайдена й інша фігура з дерева, що являє собою постать жінки⁶.

Нові матеріали слов'янських пам'яток на території Бранденбурга, Мекленбурга та інших провінцій НДР дають уявлення про рівень культурного і соціального розвитку давньослов'янських племен. Результати цих досліджень були підсумовані в 1970 р. на Міжнародному конгресі археології слов'ян в Берліні⁷.

³ В. Krüger. Wczesnosłowiańskie osady w Dessau-Mosigkau.— Z otchłani wieków, 4, 1971.

⁴ U. Schoknecht. Ośrodek handlowy w Meklemburgii.— Z otchłani wieków, 4, 1971.

⁵ J. Herrmann. Вказ. праця, рис. 72.

⁶ E. Griugmuth-Dallmer i A. Hollger. Dwugłowe bóstwo słowian.— Z otchłani wieków, 4, 1971.

⁷ J. Herrmann. Dwadzieścia lat badań nad wczesną historią Słowian w Niemieckiej Republice Demokratycznej.— Z otchłani wieków, 4, 1971.

Полабські слов'яни VII—VIII ст. мали свою державність. В містах Копенік, Прибіслав, на о-ві Рюгені слов'янські королі карбували монети. Виявлені скарби (загалом близько 150) свідчать про значний розвиток торгівлі. Високохудожніми є прикраси полабських племен, виготовлені з золота, срібла, скла та інших матеріалів.

Ще зовсім недавно німецька націоналістична історіографія твердила про нечисленність і культурну відсталість слов'янського населення, про перевагу середньовічних германських культуртрегерів. Всі ці вигадки повністю спростовуються дослідженнями передусім археологів з НДР. Археологічні розкопки, що широко розгорнулися за останні двадцять років у районі «Великого Берліна», Потсдама, Бранденбурга і Мекленбурга, показали передусім густу заселеність цих земель слов'янами в VII—VIII ст. На порівняно невеликій площі у межиріччі Одеру і Ельби тепер відкрито понад 50 городищ. Ще більше відомо тут селищ і окремих місцезнаходжень, на яких розкопки не провадилися. Лише на лівобережжі рік Ельби і Заале таких пунктів налічується понад 300. Розвиток культури полабських слов'ян був, однак, перерваний внаслідок завойовницьких походів франків наприкінці VII ст., а дещо пізніше — в зв'язку з навалою німецьких феодалів. Початок X ст. — це час кровопролитних війн лютичів з військами германських королів Генріха і Оттона. Саме тоді було здобуте головне місто сербо-лужиців — Бранібор, перейменоване на Бранденбург.

Всебічне вивчення слов'янських пам'яток на території НДР допомагає глибше і повніше розкрити історію, культуру і мистецтво давньо-слов'янського світу.

Д. Я. Телегін